

Archeologisch onderzoek in Gent

1999 - 2006

SINT-VEERLEPLEIN 2 EN 3 & KLEINE VISMARKT 7

Marie-Anne Bru, Peter Steurbaut & Geert Vermeiren

Inleiding

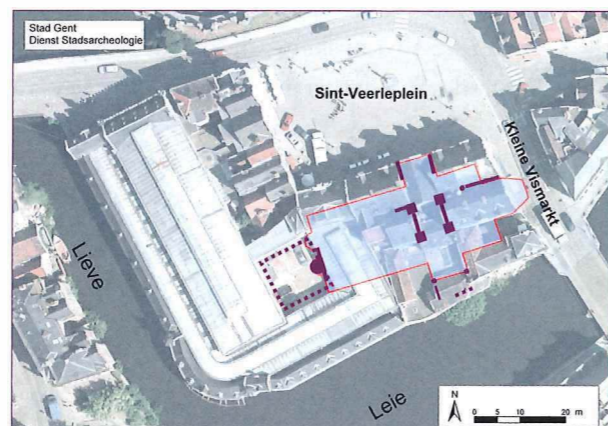
In november 2003 verrichtte de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent onderzoek in enkele huizen aan het Sint-Veerleplein (kad. afd. 1, sectie A, perceel 411d en 410c en de Kleine Vismarkt (kad. afd. 1, sectie A, perceel 415a)¹. De onderzoeksplek bevond zich ten noordwesten van de middeleeuwse stadskern. Op deze plaats kan de voormalige grafelijke Sint-Veerlekerk worden gesitueerd. Het Sint-Veerleplein vormde het vroegere voorhof bij het omwalde opperhof waar vandaag het Gravensteen staat.

De in 2003 onderzochte gebouwen werden gereviseerd, wat inhield dat overal de bepleistering werd verwijderd en er aan muurwerkarcheologie kon gedaan worden. In de gebouwen langs het Sint-Veerleplein kwamen heel wat sporen van een vroegere Sint-Veerlekerk aan het licht. Huis nr. 2, het voormalige restaurant de Waterzooi, besloeg een bouwperceel samengesteld uit een voorgebouw gelegen langsheen het plein, een kleine binnenplaats afgedekt met een lichtkoepel, een eerste achterbouw, daarop opnieuw een overbouwde binnenplaats en vervolgens een tweede achterbouw gelegen langsheen de Leie. De in opstand bewaarde bouwarcheologische elementen waren reeds vroeger gedeeltelijk onderdeel geweest van studie, maar konden nu van naderbij bestudeerd worden.

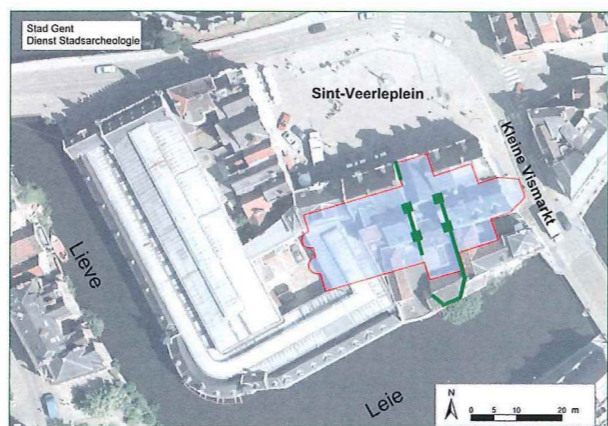
De ten westen aanpalende woning omvatte eveneens een hoofdgebouw langsheen het Sint-Veerleplein met daarachter een grote binnenplaats en langsheen de Leie enkele lage constructies. Hierbij kwamen voornamelijk bij verwijdering van het stucwerk heel wat nieuwe sporen aan het licht.

Beide gebouwen toonden sporen van zowel de middeleeuwse Sint-Veerlekerk, alsook van de la-

tere kerk die na de beeldenstorm werd opgericht. Het onderscheid tussen beide was niet altijd duidelijk te maken, onder andere door het feit dat de kerk na de beeldenstorm werd opgetrokken in het vroegere transept van de oudere kerk (afb. 1,2).

afb. 1: Situering (luchtfoto) met de sporen van de middeleeuwse Sint-Veerlekerk (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 2: Situering van de aangetroffen resten van de kerk na de beeldenstorm (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Koor I

Wat het koor van de eerste kerk betreft, konden verschillende sporen geregistreerd worden in Kleine Vismarkt 7. In de eerste plaats ging het om een grote halfronde boog in Doornikse kalksteen (afb. 3), die aan de westelijke kant nog rustte op een zuil met kapiteel (afb. 4). De zuil situeerde zich in de noordwestelijke hoek van de kamer

afb. 3: Kleine Vismarkt 7. Grote halfronde boog in Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 4: Kleine Vismarkt 7. Zuil met kapiteel. (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

op de gelijkgrondse verdieping en was deels ingewerkt in deze hoek. Het was evenwel mogelijk de afgeronde vorm van de verschillende op elkaar staande trommels te zien. De onderkant van de onderste zichtbare trommel zat op een hoogte van 8.90 T.A.W. (het vloerniveau van de bestaande ruimte). Het kapiteel was een knopkapiteel, afgewerkt met in de steen uitgehouwen V-achtige vormen die aan bladmotieven doen denken. Aan de hand van een vergelijking met de zuil onderzocht in Sint-Veerleplein 3, zou ca. 20 cm onder het vloerniveau van de benedenverdieping de zuilbasis zich kunnen bevinden. De boog was opgebouwd uit Doornikse kalksteenblokken en de boogstenen hadden een gemiddelde breedte van ongeveer 30 cm. Het geheel van de boog overspande een breedte van ongeveer 3 m. Aan bepaalde blokken was het restant te zien van een donkerblauwe-

grijze afwerkingslaag. Boven de rechterhelft van de boog bevond zich een strook Doornikse kalksteen waarbij de verschillende blokken niet goed te onderscheiden waren. Over de hele breedte van de boog, ongeveer 1 m boven de boogkruin, was een natuurstenen lijst met kwartholprofiel aangebracht. In de westelijke hoek van de noordelijke muur waren boven de overhellende lijst een viertal blokken natuursteen zichtbaar. Het hoogst bewaarde deel situeerde zich hier rond 17.00 T.A.W. Behalve de zuil leek de boog aan de andere zijde te rusten op een massieve pijler. Deze was onderaan zichtbaar vanaf het bestaande vloerniveau (8.90 T.A.W.) en was te volgen tot een hoogte van 12.50 T.A.W. De overgang tussen boog en pijler was niet zichtbaar. Waarschijnlijk bevond zich hier een kapiteel. Op de pijler was een rode afwerkingslaag te zien.

In de oostelijke helft van de noordelijke muur van het pand waren op twee niveaus (eerste en tweede verdieping) restanten van rondboogramen zichtbaar (afb. 5). Elke vensteromlijsting was opgetrokken uit blokken Doornikse kalksteen. Van het bovenste venster waren enkel de blokken steen aan de westkant bewaard en slechts een klein deel van de eigenlijke boog. De boogkruin moet rond de 19.00 T.A.W. gelegen hebben. De onderste zichtbare blok steen van dit venster situeerde zich rond 16.50 T.A.W. De boogsteen had een dikte van ca. 20 cm. De precieze breedte die de boog overspande, was niet duidelijk aangezien maar één helft van de rondboog bewaard was, maar naar analogie met het venster eronder moet dat ongeveer 1.50 tot 2.00 m geweest zijn. Ten westen van het venster was er een zone Doornikse kalksteen te detecteren in het opgaande muurwerk. Deze zone liep over in de reeds beschreven strook boven de grote rondboog met bewaarde zuil. De zone liep ook door naar de eerste verdieping waar deze aan beide zijden van het bewaarde venster te volgen was. Het venster op de 1ste verdieping was vollediger bewaard. De boog was aan de top beschadigd maar kon gesitueerd worden rond 16.00 T.A.W. De blokken aan weerszijden van het raam waren eveneens

bewaard, waarbij het rechterdeel vollediger was. De onderste zichtbare steen zat op 13.30 T.A.W. De boogstenen hadden een breedte van ca. 30 cm en overspanden een breedte van 1.50 tot 2.00 m.

afb. 5: Kleine Vismarkt 7. Rondboogvenster (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Op de gelijkgrondse verdieping, op dezelfde lijn als de twee rondboogvensters, waren de restanten van een segmentboog zichtbaar. Het was voornamelijk de rechterhelft van de boog die bewaard was. Deze boog rustte op een geprofileerd kapiteeltje (afb. 6). De boogkruin bevond zich ongeveer op 13.00 T.A.W. De boogkruin had een dikte van ca. 30 cm en overspande een breedte van ongeveer 2.5 m.

afb. 6: Kleine Vismarkt 7. Geprofileerd kapiteel (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Qua interpretatie kon de grote boog, in de westelijke helft van de noordelijke muur van het pand, gezien worden als een scheiding tussen de middenbeuk en de zijbeuk. In de oostelijke helft van de

muur zouden de bovenste twee rondbogen bijna zeker vensters geweest zijn. Bij de onderste boog was dit nog niet volledig duidelijk, doch het lijkt aannemelijk. Samen zouden de drie niveaus onderdeel kunnen geweest zijn van één van de wanden van de kooromgang, doch deze hypothese zou zichzelf eventueel kunnen tegenspreken net omdat alle aangetroffen sporen, de overgang middenbeuk-zijbeuk en de ramen, in hetzelfde vlak lagen.

afb. 7: Kleine Vismarkt 9. Baksteenstructuur aangetroffen tijdens de heraanleg van de tramrails (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Bij de werfopvolging van het heraanleggen van de tramrails op de Kleine Vismarkt kon de Dienst Stadsarcheologie op 28 oktober 2006, in samenwerking met De Lijn en het aannemersbedrijf Denys, nog een aantal aanvullingen maken op het onderzoek van het bouwblok Kleine Vismarkt/Sint-Veerleplein. Er werd een bakstenen muur aangetroffen, van minimum drie lagen (24 x 11.5 x 5.5 cm), en een gewelf ter hoogte van Kleine Vismarkt 9 (afb. 7). De muur was ca. 4.50 m te volgen in noordelijke richting en liep op 5 m van de gevels ongeveer parallel met de huidige rooilijn van de huizen. Op het uiteinde aan de noordzijde, bevonden zich een aantal blokken in Doornikse kalksteen. Het gewelf liep in de richting van de Kleine Vismarkt 9. Waarschijnlijk behoorde dit bakstenen massief tot een kelder behorend bij één van de huizen. De blokken Doornikse kalksteen zijn moeilijker te interpreteren. Het vermoeden was dat het kooreinde van de eerste kerk zich onder de huidige rijweg van de Kleine Vismarkt zou

situëren. Na deze beperkte interventie kan gesteld worden dat er ter hoogte van de straat geen sporen meer waren die dit vermoeden staafden. Wel zouden er eventuele resten van de kerk onder het nog niet onderzochte voetpad kunnen zitten.

VIERING

De meest markante restanten, bewaard in opstand, waren terug te vinden op het perceel van Sint-Veerleplein 2. Ze waren gelegen tussen het hoofdgebouw, langs het plein, en de eerste achterbouw. Deze restanten waren bewaard omdat ze in de zijgevels van de aanpalende huizen waren opgenomen (afb. 8). Deze sporen stelden de Dienst Stadsarcheologie in staat om een gedeelte van de vieringtoren van de Sint-Veerlekerk te reconstrueren. De zone waar de viering moet hebben bestaan, besloeg een oppervlakte van ca. 5.50 m op 6.40 m. Een onderdeel van de sporen waren een aan de oost- en westzijde uitgevoerde zware ontlastingsboog, opgebouwd aan de hand van een gedrukte spitsboog uit mooi gehouwen blokken Doornikse kalksteen (afb. 9,10). Deze werd in recente periode opgevuld met baksteen. Het op de spitsboog aansluitende opgaand muurwerk bestond uit onregelmatig gehouwen Doornikse breuksteen. In de oostelijke zijgevel zat links en rechts, ter hoogte van de boogkruin, een boog in Doornikse kalksteen (afb. 11). In tegenstelling tot de ontlastingsboog waren deze bogen opgebouwd uit onregelmatige Doornikse breuksteen. Hun precieze functie was niet duidelijk. Mogelijk waren zij restanten van een oudere fase voorafgaand aan de ontlastingsbogen. In de westelijke zijgevel konden deze elementen moeilijker onderzocht worden door de nog aanwezige afwerkingslagen. Toch was duidelijk, op plaatsen waar de afwerking verdwenen was, dat ook aan deze zijde dergelijke bogen aanwezig waren (afb. 12)².

Bij het decaperen van muren in de huizen kon vastgesteld worden dat deze zware ontlastingsbogen rustten op zware kolommen in Doornikse kalksteen. Deze vieringpijlers hadden een dikte van

afb. 8: Zicht op de restanten ter hoogte van de voormalige vieringtoren in Sint-Veerleplein 2 (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 9: De oostzijde van de vieringtoren met de ontlastingsboog (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

ca. 1.30 m. De overgang tussen de bogen en de pijlers, bijvoorbeeld door een impost of kapiteel, was door het veelvuldig verbouwen en de aanwezigheid van later tussengeplaatste vloerniveaus niet meer duidelijk. In opstand was er aldus geen zicht op de ondersteunende kolommen van de bogen. Bij het decaperen in de kelderverdieping van huis nr. 3 konden echter twee zuilbasissen geregistreerd worden, die een onderdeel vormden van de pijlers. De aangetroffen basissen werden telkens aan de westzijde van de westelijke kolommen geregistreerd. Het volledige uitzicht van de kolommen van de vieringtoren hiermee reconstrueren is echter onmogelijk. De pijlers bestonden uit een samengesteld basement met daarop een halfzuil (afb. 13). Het basement had een aanzet voor een achzijdig verloop maar dat kon niet verder onderzocht worden (afb. 14). De halfzuil had een eenvoudig

afb. 10: De westzijde van de viering met de ontlastingsboog (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 11: De oostelijke zijgevel met ter hoogte van de boogkruin twee bogen opgebouwd uit onregelmatige Doornikse breuksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 12: De restanten van de Sint-Veerlekerken volgens Auguste Van Lokeren in 1833 (Stad Gent, Stadsarchief)

geprononceerde halfronde voet. Deze afwerking kwam waarschijnlijk aan elke zijde van de viering-

pijlers voor. Hierdoor is sprake van een bundel-pijler. De fundering van deze pijlers kon slechts deels onderzocht worden. De eerste 50 cm leek trapsgewijs aangelegd met rechthoekig gehouwen blokken Doornikse kalksteen.

Zowel in de oostelijke als in de westelijke zijgevel bevond er zich boven de ontlastingsboog een waterlijst.

afb. 13: De halfzuil in Sint-Veerleplein 3 (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Ondanks de verregaande erosie bleek het hier te gaan om een lijst met halfronde profilering. Eenmaal boven deze waterlijst werd zowel in de oostelijke als in de westelijke zijgevel enkel baksteen teruggevonden. Het ging telkens om een eenvoudige bakstenen puntgevel. In beide werd opnieuw een ontlastingsboog aangetroffen. Het was onduidelijk of het hier om een uit baksteen opgebouwde gedrukte spitsboog ging of om een halfronde boog. Door de hoogte was het niet mogelijk enig baksteenformaat op te meten. Tevens waren in beide puntgevels sporen te zien van verschillende opvullingen. Opnieuw was dit het meest duidelijk in de oostelijke gevel; de westelijke vertoonde dezelfde kenmerken maar was niet te onderzoeken door de aanwezige afwerkingslaag. Het ging telkens om drie opeenvolgende opvullingen die een aanwijzing waren voor een gewelf. Wat de noord- en zuidzijde van de viering betreft waren er geen elementen in opstand bewaard. Vermoedelijk betrof het hier een graatgewelf.

Bij de westelijke muurconstructie waren nog elementen van een dakbedekking aanwezig. Zo was de puntgevel volledig bedekt met daktegels, volgens

afb. 14: De achtzijdige basis van de vieringpijler (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

het systeem van twee derde overlapping. Van een eventuele glazuurlaag op het vrijliggende derde deel waren geen sporen bewaard. Bij de oostelijke puntgevel was de dakbedekking vervangen door een gecementeerde laag. Hoewel dergelijke dakbedekking een restant van de middeleeuwse kerk kan zijn is ook hier geen afdoend bewijs voor.

Deze sporen, die iets zeggen over de positionering van de vieringtoren, kunnen in een tijdsspanne gaande van de 10de tot de 13de eeuw geplaatst worden. Ook een chronologische opeenvolging blijft een probleem. Dit door het feit dat de kerk in haar oorspronkelijke gedaante (toen ze het volledige bouwblok van de Kleine Vismarkt tot de Vismijn besloeg) reeds verschillende verbouwings- en aanpassingsfases kende. Komt daar nog eens bij dat na de beeldenstorm een nieuwe, kleinere, noordwest georiënteerde kerk werd opgericht, en dat de bestaande vieringtoren in het nieuwe concept werd opgenomen.

Gedurende de maand januari in 2005 kon de Dienst Stadsarcheologie in het huis nr. 2 op het Sint-Veerleplein, een archeologisch vooronderzoek verrichten. Dit onderzoek kwam tot stand door de bereidwillige medewerking van de familie Delens.

De verschillende onderzoekssleuven werden uitgezet in het kader van een specifieke vraagstelling. Zo hadden de sonderingen ter hoogte van de vieringpijlers de bedoeling de exacte afmetingen van deze

steunen te bepalen, alsook een zicht te krijgen op de afwerking.

Ter hoogte van de viering werden drie sonderingen uitgevoerd, twee aan de westelijke pijlers, één ter hoogte van de zuidoostelijke. De twee westelijke le-

afb. 15: Restanten van de zuidwestelijke vieringpijler (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

verden niet het verhoopte resultaat (afb. 15). Deze zone was namelijk verstoord door leidingen. Wel was duidelijk dat de beide massieven van de pijlers nog dieper bewaard waren. Tussen beide werd bij de bouw van de tweede kerk een bakstenen verbindingsmuur gebouwd die het transept van de vroegere benedenkerk scheidde. Ter hoogte van de zuidoostelijke pijler daarentegen werden heel wat constructies aangetroffen (afb. 16). Zo bleek dat de pijler uit een kern van Doornikse kalksteen was opgebouwd. Deze kern kon beschouwd worden als een restant van de pijler van de eerste kerk. Bij de bouw van de tweede kerk werd het gebouw uitgebreid met baksteen en afgewerkt met een parement van mooi gehouwen blokken witte natuursteen. Tegen deze pijler werden heel wat muurconstructies aangebouwd. Zo werd een noord-zuid lopende bakstenen muur aangetroffen, met bepleistering aan de westzijde. Aan de westzijde van de pijler werd een muur in recuperatiemateriaal aangelegd. Deze was oost-west georiënteerd en bestond voornamelijk uit Doornikse kalksteen en witte natuursteen. Beide zijden waren afgewerkt

met een bepleistering. Hierop volgend werd tussen deze constructies een bakstenen muur met ingewerkt rechthoekig massief aangelegd. De exacte functie van dit massief is niet gekend, maar door de afwerkingslagen kan men denken in de richting van een altaar. Ter hoogte van de noordwestzijde van de pijler werd de aanzet van een gewelf vastgesteld dat zich in westelijke richting uitstrekte.

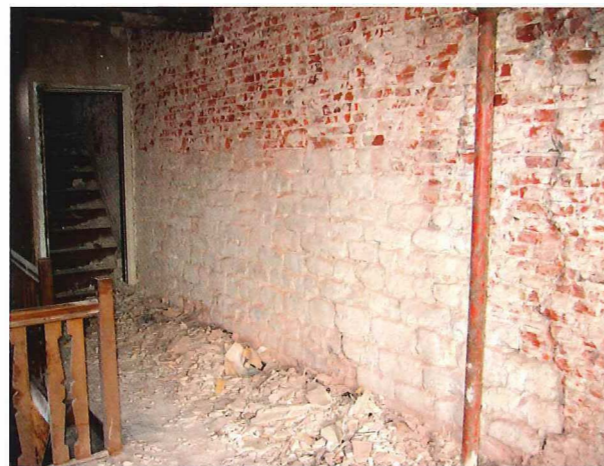

afb. 16: De zuidoostelijke pijler met de later aangebouwde structuren (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

TRANSEPT

Sporen die informatie gaven over de noordelijke kruisarm waren terug te vinden in het hoofdgebouw van huis Sint-Veerleplein 2. Zowel in de oostelijke zijmuur als in de westelijke waren op de eerste verdieping de restanten terug te vinden van een korfboog. Beide overspanden een breedte van ca. 4.80 m (oosten) en 4.30 m (westen). De bogen waren opgebouwd uit Doornikse kalksteen. Bij de oostelijke boog was duidelijk dat deze werd opgebouwd uit breuksteen. Hoe beide bogen in relatie stonden met de vieringpijlers, was onduidelijk. Wat betreft de noordzijde van de oost- en westmuur was er enige onduidelijkheid, aangezien er geen aanzet van bogen teruggevonden werden. Het noordelijke deel van de westmuur bestond uit een basis van mooi gehouwen Doornikse kalksteen (op het gelijkgrondse niveau). Vanaf de voorgevel gemeten had deze een lengte van ca. 2.10 m en

een hoogte van ca. 1.40 m. Daarop aansluitend (in het opgaande werk) was een muurdeel in witte natuursteen, eveneens mooi gehouwen (afb. 17). Het had dezelfde lengte als het deel in Doornikse kalksteen en hield deze lengte aan tot de overgang van de gelijkvloerse naar de eerste verdieping. Op de eerste verdieping, waar de korfboog werd aangetroffen, had deze muur uit witte kalkzandsteen nog een lengte van ca. 1.70 en hield deze aan tot de tweede verdieping. Vanaf dit niveau werd de aflijning onregelmatiger. Tot halverwege de verdieping bestond enkel het noordelijke deel uit witsteen, daarna besloeg het, het volledige muurvlak en leek het aan te sluiten op een deel baksteenwerk ter hoogte van de vieringpijler. De zolderverdieping kon niet onderzocht worden. Tussen deze witsteen en de korfboog was het muurvlak onregelmatig opgevuld met bakstenen. Zo waren er zones met bakstenen van 27 x 13 x 6 cm evenals zones met bakstenen van 23/24 x 11 x 5/6 cm. Hierbij werd dan nog heel wat recuperatiemateriaal gebruikt.

afb. 17: De noordelijke kruisarm met het muurdeel in witte natuursteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De korfboog zelf werd later opgevuld met bakstenen van 24.5 x 11.5 x 5.5 cm. Het vermoeden bestaat dat deze witsteen werd aangebracht bij de oprichting van de kerk na de beeldenstorm. De oostzijde kende, los van de korfboog, een totaal verschillende opbouw. Op het gelijkgrondse niveau kon geen onderzoek verricht worden, op de eerste verdieping daarentegen waren de afwerkingslagen reeds verwijderd. In tegenstelling tot de westmuur

werd aan deze zijde geen witte natuursteen aangetroffen. Hier was het volledige muurvlak opgebouwd uit bakstenen van 30.5 x 13/14 x 6.5 cm. De korfboog zelf was opgevuld met bakstenen van 25.5 x 13 x 5.5 cm. De homogeniteit van deze muur werd enkel ter hoogte van een schouw doorbroken door de sporen van een boogaanzet. Deze kon echter niet verder onderzocht worden. Ook op de tweede verdieping werden opnieuw bakstenen van 30 cm teruggevonden.

De restanten van de zuidelijke kruisarm vertoonden geen gelijkenis met de noordelijke. In de oostelijke muur waren heel wat sporen bewaard gebleven. Het geheel kende een opbouw met bakstenen spitsbogen (afb. 18). De meest noordelijke sloot vermoedelijk aan op de zuidelijke vieringpijler. De relatie tussen beide was verstoord door een latere schouw. De zone waar beide bogen samenkwamen was eveneens zeer onduidelijk. Deze werd voornamelijk met recuperatiemateriaal ingevuld. De mogelijkheid bestaat dat beide bogen samenkwamen op een kraagsteen. De beide bogen overspanden telkens een breedte van 4.20 m. Waar de meest zuidelijke boog op uitkwam, was eveneens onduidelijk. Wel werd er in de achterbouw, langs het water, op de gelijkgrondse verdieping een restant gevonden van een zuil in Doornikse kalksteen. Hoewel onduidelijk, bestaat de mogelijkheid dat de boog hierop rustte. In het muurvlak onder deze bogen bevond zich telkens een rechthoekige vensteropening. Een deel van de afwer-

afb. 18: Bakstenen spitsbogen in de zuidelijke transeptarm (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

kingslagen was hierop nog bewaard. Wat de westmuur betreft waren er heel wat minder sporen terug te vinden. Enkel op het terrein van Sint-Veerleplein 3 werd opnieuw een zuil in Doornikse kalksteen aangetroffen. Het ging om een gelijkaardig exemplaar als degene die in de oostelijke muur werd onderzocht. Er kan van uitgegaan worden dat het uitzicht van de westmuur gelijkaardig was aan deze van de oostzijde. Bij de zuidelijke kruisarm bestaat er onduidelijkheid over de periode waarin de sporen moeten geplaatst worden. Mogelijk zijn deze spitsbogen de restanten van de zuidelijke kruisarm van kerk I die hergebruikt zijn voor het koor van kerk II; of het gaat om een nieuwbouwfase samengaand met kerk II. Verder onderzoek moet hieromtrent uitsluitsel geven.

Tijdens de maand januari 2005 kon eveneens archeologisch bodemonderzoek uitgevoerd worden in de achterbouw langs de Leie, waarbij heel wat aanvullende sporen uit beide kerfases werden aangetroffen. Zo werd een noord-zuid gerichte muur in Doornikse kalksteen ontdekt, die enkele aanpassingen kende met baksteen en vermoedelijk kan gelinkt worden aan de eerste kerk. Aansluitend naar het zuiden werd een muur in witte natuursteen teruggevonden met bijbehorende vloer van Doornikse kalksteen. De exacte functie van deze constructies is nog niet te achterhalen.

Duidelijker was het gesteld met een loopvlak van kleine blokken Doornikse kalksteen dat in beide sonderingen in het achterhuis werd aangetroffen (7.38 T.A.W. in het zuiden en 7.56 T.A.W. in het oosten) (afb. 19). Dit kan vergeleken worden met het loopvlak dat tijdens archeologisch onderzoek bij de westtoren in de Oude Vismijn werd aangetroffen³. Het ging hier om een loopniveau buiten de eerste kerk. De aansluiting tussen dit loopvlak en de zuidgevel van het transept werd niet aangetroffen (afb. 20)⁴.

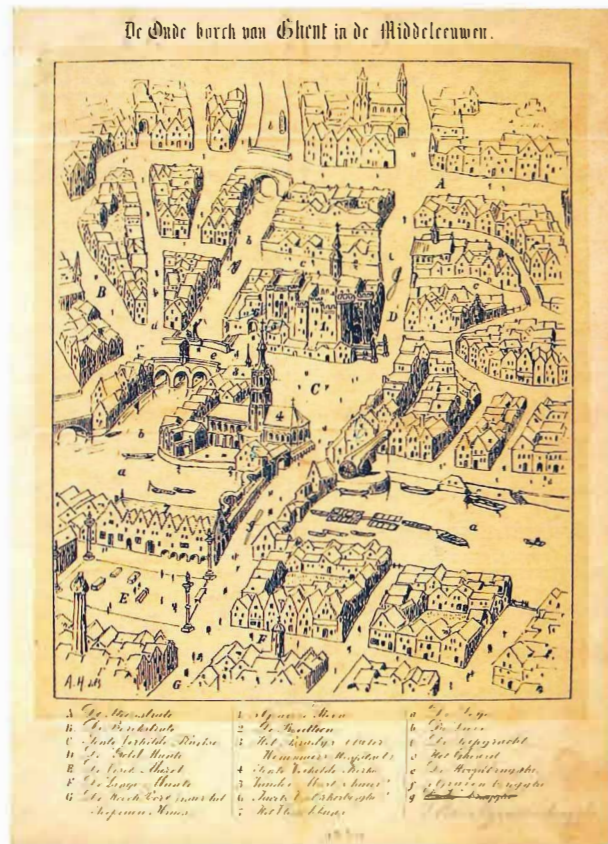
BENEDENKERK

Wat de sporen van de benedenkerk betreft waren deze veel beperkter. Voor de duidelijkheid gaat het hier om de benedenkerk van vóór de beeldenstorm.

Zo werd in huis Sint-Veerleplein 3, ter hoogte van de noordwestelijke vieringpijler, de aanzet aangetroffen van een naar het westen vertrekende boog. Het ging hier vermoedelijk om een travee van de middenbeuk. Het geheel was opgebouwd uit Doornikse kalksteen.

afb. 19: Loopvlak van kleine fragmenten Doornikse kalksteen bij kerk I (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 20: Zicht op de middeleeuwse Sint-Veerlekerk, van Armand Heins, 1880, interpretatie naar een detail uit het Pano-ramisch Gezicht van 1534 (Stad Gent, Stadsarchief)

Hoewel slechts een deel van de boog bewaard was, ging het hier mogelijk om een spitsboog. Het opvulmetselwerk boven de boogstenen bestond uit baksteen. Sporen van zijbeuken werden niet vastgesteld.

KOOR II

De zuidmuur van het achterhuis van Sint-Veerleplein 2, gelegen langsheen de Leie, vertoonde nog sporen van het koor behorend tot de kerk van na de beeldenstorm (afb. 21). Zo was er een parement van witte kalkzandsteen zichtbaar boven de waterlijn. Dit parement vormde de plint var het koor. Deze plint was breder dan het daarop rustende metselwerk. Aansluitend op deze plint was er opnieuw metselwerk van Doornikse kalksteen.

afb. 21: Restanten van koor II (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De overgang tussen dit parement en de rest van het opgaande metselwerk in baksteen gebeurde aan de hand van een schuinoplopende zijde. In het metselwerk bevond zich het restant van wat hoogstwaarschijnlijk een spitsboogvenster was. Van de bovenafwerking, evenals van een invulling met maaswerk was geen spoor meer bewaard. Enkel onderaan was de schuinoplopende afzaat terug te vinden van het venster. Links en rechts waren de restanten nog zichtbaar van een eenvoudige profilering met bakstenen halfzuiltjes. Ten oosten en ten westen van dit muurvlak bevonden zich twee schuine vlakken die de driezijdige apsis omsloten. De thans zichtbare muren waren mogelijk een latere aanpassing. Deze bewering wordt gestaafd door de aanzet van een schuine zijde die aan de oostmuur werd teruggevonden.

Bij sonderingen in 2005 konden de funderingen evenals een deel van het opgaande werk van het koor van de tweede kerk geattesteerd worden (afb. 22, 23)⁵. De fundering bestond uit recuperatiemateriaal van Doornikse kalksteen met baksteen; het opgaande werk werd aan de buitenzijde door een parement van Doornikse kalksteen gekenmerkt. Aansluitend hierop werd een afvoer geconstateerd die tevens een idee gaf van het loopvlak bij de tweede kerk. Dit loopvlak bevond zich

afb. 22: Zuidwestelijke zijde van koor II: deze koorfundering doorsneed het loopvlak rond kerk I (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 23: Afbeelding van de Sint-Veerlekerk, en in medaillon de heilige met haar attributen, aquarel van Pierre-Jean Goetghebuer naar de Flandria Illustrata van Antonius Sanderus; de kerk wordt gezien vanaf de Leie zoals ze was ca. 1581 en voorzien van een nieuw koor (Stad Gent, Stadsarchief)

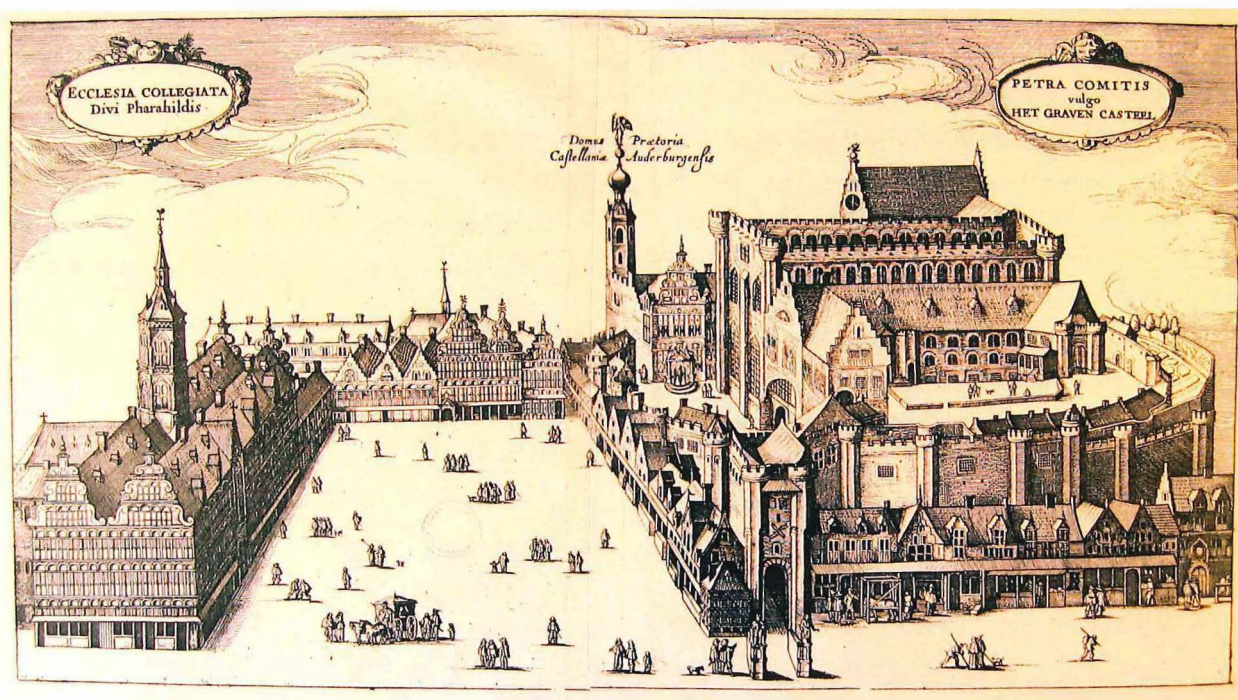
ca. 20 cm onder het bestaande vloerniveau.

CONCLUSIE

Het samengaan van materiële sporen en geschreven bronnen geeft aan dat er tenminste twee kerken te onderscheiden zijn, respectievelijk in de 13de en eind 16de eeuw te dateren (afb. 24, 25)⁶. Of een aantal geschreven vermeldingen uit de 10de-12de eeuw te maken hebben met een kerk of kapel op die plaats, is (nog) niet zeker. De oudste gegevens die met zekerheid konden worden geduid, behoorden tot een natuurstenen kerk die op 30 juni 1216 werd gewijd. De onderzochte sporen toonden een oost-west georiënteerde kerk die te situeren is van de Kleine Vismarkt tot de Vismijnsite aan de zuidwesthoek van het Sint-Veerleplein, minimaal 50 m lang. Het koor bevond zich onder de huizen en de straat van de Kleine Vismarkt. De beuken en het transept zijn ter hoogte van de huizen Sint-Veerleplein 1-4 te lokaliseren en bij opgravingen in de Vismijnsite werd een halfronde torenbasis aangetroffen, die bij het westportaal hoorde. Ten westen daarvan lag een begraafplaats die eveneens archeologisch onderzocht werd, het kerkhof van de Sint-Veerleparochie waar tot midden 16de eeuw werd begraven. De parochie met begrafenisrecht kreeg op grond van geschreven bron-

afb. 24: 'Sente Vaerilde kercke te Ghendt', Arent van Wijnen-dae, ca. 1580 (Stad Gent, Stadsarchief)

afb. 25: Zicht op het Sint-Veerleplein met de kerk van na de beeldenstorm, gravure uit de *Flandria Illustrata*, Antonius Sanderus 1641-1644 (Stad Gent, Stadsarchief)

nen vorm tussen 1190 en 1225.

De 13de-eeuwse kerk waarvan de sporen archeologisch onderzocht werden, bleef in functie tot midden 16de eeuw. Vanaf 1566 werd ze geteisterd door plunderingen die samenvielen met de beeldenstormtijd. Op 27 mei 1581 verkocht het calvinistische stadsbestuur de kerk aan Jan Serlippens om ze af te breken en op die plaats huizen te bouwen. Op 8 juni 1585 besliste de Raad van Vlaanderen om de grond en de gebouwen terug te geven aan de kanunniken van Sint-Veerle. Het transept en de viering waren nog duidelijk aanwezig en fungeerden als paardenstal en wachthuis. De afwerking met bakstenen puntgevels boven de vieringresten van de natuurstenen kerk hoort bij de 16de-eeuwse huizenbouw. Aangezien de reeds gerealiseerde huizen bleven bestaan, werden transept en viering het uitgangspunt voor een nieuwe, ditmaal noord-zuid georiënteerde Sint-Veerlekerk, waarvan de werken aanvingen in 1586. De noordelijke tran-

septarm werd tot hoofdbeuk aangepast, wat onder meer blijkt uit muurwerk van witte kalkzandsteen aan de westzijde van het huis Sint-Veerleplein 2. Mogelijk werd het zuidelijke deel het meest aangepast, daar dit als koor diende te fungeren.

De kerk kende evenwel nooit meer de uitstraling van daarvoor, wat de kanunniken aanzette om een andere huisvesting te vinden (Jezuïtenkerk, Sint-Niklaaskerk). Omdat de Sint-Veerlekerk toch niet voor de eredienst werd benut, kregen Franse troepen er een onderkomen in 1678. In 1736-1737 werd de kerk ontwid en sloopte men de toren. De vroegere kerk werd een 18de-eeuwse burgerwoning met een nieuwe classicistische voorgevel⁷. Bij een restauratie in het vooruitzicht van de Wereldtentoonstelling van 1913 kreeg het huis een vormgeving zoals de nevenliggende huizen en verloor het uitwendig de laatste verwijzingen naar de Sint-Veerlekerk.

¹ BRU, M.-A. & VERMEIREN, G., *De Sint-Veerlekerk*, (Erfgoedmemo, nr. 8), Gent, 2004.

² SAG, AG L41/23.

³ BRION, M., PYPE, P., & VERMEIREN, G., *Projectarcheologie op de site van de Vismijn in Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis Chronique-Kroniek* 23, Brussel, 2000, p. 63-65.

⁴ SAG, AG L41/1a.

⁵ SAG, AG L41/21a.

⁶ SAG, Album Wynendaele; SAG, AG L41/2.

⁷ X., *Bouwen door de eeuwen heen*, (Inventaris van het cultuurbezit in België), Gent, 1976, dl. 4na, p. 479.